

Doktori (PhD) értekezés tézisei

FALK NÓRA

A RÉNTARTÁS ÉS TERMINOLÓGIÁJA AZ ÉSZAKI LAPPBAN

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Finnugor Műhely

Piliscsaba

2013

I.

ELŐZMÉNYEK

A réntartás északi lapp szókincsének nyelvészeti szempontok alapján történő bemutatása mindezedáig nem történt meg, jóllehet a szóanyag szinkrón és diakrón vizsgálata fényt deríthet többek között azokra a változásokra is, melyek az adott szavak és a mögöttük rejlő fogalmak viszonyában az elmúlt évtizedek során – a réntartás technikai fejlődésével párhuzamosan – bekövetkeztek. Magam 1997-ben *A réntartás terminológiája a norvég-lappban – az UEW és egy jojkagyűjtemény alapján* címmel készítettem el szakdolgozatomat. Akkori munkám középpontjába a rénnek a lappok életében betöltött szerepét, illetőleg ennek a folklórban való tükröződését helyeztem, mégpedig a lapp (számi) népköltészet magját alkotó jojkák dallamtól megfosztott szövegeinek segítségével. Forrásom akkor az UEW,¹ illetve Szomjas-Schiffert György jojkagyűjteménye² volt.

Egy-egy szócsoport összegyűjtése és bemutatása, a szemantikai mezők vizsgálata kedvelt területe a finnugrisztikai kutatásoknak. Az általam választott szócsoport bizonyos szempontból szűkebb, bizonyos szempontból bővebb, mint számos hasonló jellegű munka anyaga.

---

¹ RÉDEI, Károly (Hrsg.): *Uralisches Etymologisches Wörterbuch 1–3*. Budapest – Wiesbaden. 1988–1991

² SZOMJAS-SCHIFFERT György: *Lapp sámának énekes hagyománya*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1996

II. MÓDSZERTAN

Értekezésemben – és az ennek részét képező szójegyzék összeállításával – célom, hogy átfogó képet nyújtva bemutassam a lappok által hagyományosan művelt, a mindennapokban és a gazdaságban, múltban és jelenben egyaránt központi szerepet betöltő réntartás mibenlétét, és megvizsgáljam a réntartáshoz s az ezzel járó nomadizáló életmódhoz kapcsolódó terminológiát, a réntartással kapcsolatos szakszavakat. Munkám a téma interdiszciplináris volta miatt két fő részből áll:

– ismertetem a réntartás történetét, állami és természeti korlátait, valamint a rének és pásztoraik éves menetrendjét, teret engedve a réntartás néprajzi-kultúrtörténeti aspektusának is;

– a három szakaszból álló nyelvészeti vizsgálat során a témakörhöz tartozó északi lapp elemek sokoldalú vizsgálatára törekszem.

A felhasznált források részben nyelvészeti-lexikográfiai jellegűek (kétnyelvű szótárak, szófejtő szótárak, etimológiai szójegyzékek, számítógépes adatbázisok), részben pedig egyéb szakterületekhez (állatgazdálkodáshoz, néprajzhoz, művelődéstörténethez) kapcsolódóak. Két fő forrásom Nils Isak EIRA két, a réntartás hagyományait, szokásait, körülményeit és nem utolsósorban szókincsét bemutató, északi lapp nyelvű munkája.³

Dolgozatom szemantikai fejezetében a réntartásnak a forrásmunkáimban fellelhető északi lapp terminológiáját sorolom jelentéstani csoportokba. Az alaktani fejezetben a rén elnevezéseinek és jelzőinek

---

³ *Boazobargi giella*. Dieđut Nr. 1. Sámi Instituhtta, Guovdageaidnu. 1984
Bohccuid luhtte – gulahallat ja olláshuhttit siidadoalu. DAT, Guovdageaidnu.
1994

morfológiai jellemzőit ismertetem, bemutatva a tö-, képzett és összetett szavak főbb típusait, illetve az egyes szemantikai csoportokon belül megfigyelhető arányait. Az etimológiai fejezetben a réntartás északi lapp terminológiájának eredet szerinti rétegződését, 82 szó eredetét ismertetem. Az értekezés harmadik fő részét az általam összeállított, 604 szócikket magában foglaló *Szójegyzék* alkotja. A szócikkekben szereplő terminusok közül 419 szót kiemelek: ezek a rén kor, nem, agancs, szőrzet, testi adottságok, füljel, tulajdonviszonyok, viselkedés és funkció szerinti elnevezései, valamint a rén általános elnevezése (*boazu*). A fogalmak definícióját lappul közlöm és magyarra fordítom. A címszó után {kapcsos zárójelben} lapszám feltüntetésével jelzem, hogy az adott terminust dolgozatom hányadik oldalán említem és/vagy elemzem, illetve [szögletes zárójelben] minden esetben megadom az adott szó szófaji besorolását. A szavak között szinonimák is találhatóak, esetükben az alfabetikus sorrendben hátrébb szereplő címszónál nyíllal utalok arra a szóra, amelynél a terminus jelentése, definíciója megtalálható. Ugyancsak nyíllal jelzem, ha az adott szó címszóként szerepel a szójegyzékben.

III.

EREDMÉNYEK

A réntartás szakszókincsének magját alkotó rénelnevezésekben rejlő implicit információk lehetővé teszik, hogy a terminológia elemeit fogalmi-szemantikai csoportokba soroljuk. E csoportok tükrözik a névadás motivációját, jóllehet határaik nem minden esetben húzhatók meg egyértelműen. Három fő csoportot állítottam fel. Az elsőbe az állatra vonatkozó terminusokat soroltam. A második fő csoport az emberre vonatkozó szavakat tartalmazza: a rénpásztor elnevezéseit és tevékenységeit. A harmadik fő csoport a környezetet hivatott

lefedni. A réntartás körülményeire, jellemző vagy fontos helyszíneire, időszakaira, eszközeire, valamint a rén táplálkozására vonatkozó szavakat, illetve az e tényezők által motivált rénelnevezéseket soroltam ide két alcsoportra osztva aszerint, hogy az adott szó a természeti környezetre vagy a mesterséges környezetre utal-e. A természeti környezetre utaló terminusokat a hely–időszak–táplálék hármasság felállításával tovább osztályoztam.

A szemantikai motiváltság természetesen a szavak morfológiájában is tükröződik. A tő-, a képzett és az összetett szavaknak a rénelnevezések egyes jelentéstani csoportjain belül kirajzolódó számbeli arányai a következő táblázatban összegezhetők:

JELENTÉSTANI CSOPORT	ÖSSZESEN	TŐSZÓ	KÉPZETT SZÓ	ÖSSZETETT SZÓ
I. külső, fizikai tulajdonságok				
1. nem és/vagy kor	29	12 (41%)	5 (17%)	12 (41%)
2. agancs	108	19 (17,5%)	4 (4%)	85 (79%)
3. szőrzet	91	5 (5,5%)	16 (17,5%)	70 (77%)
4. testi adottságok, fizikai állapot	54	22 (41%)	17 (31,5%)	15 (28%)
5. füljel	22	3 (14%)	1 (4,5%)	18 (82%)
II. belső tulajdonságok, viselkedés	77	20 (26%)	35 (45,5%)	22 (28,5%)
III. funkció	34	6 (18%)	11 (32%)	17 (50%)
IV. tulajdonviszonyok	4	0	0	4 (100%)
ÖSSZESEN	419	87 (21%)	89 (21%)	243 (58%)

Mindezek alapján levonható az a következtetés, hogy a terminusok jelentése és alaktani megformáltsága között szoros összefüggés van: minél fontosabb,

hasznosabb és részletesebb információt hordoz egy szó a használói számára, annál strukturáltabb.

A rénelnevezések itt vizsgált négy fő szemantikai csoportja (I. külső tulajdonságok, II. belső tulajdonságok, III. funkció és IV. tulajdonviszonyok) két tömböt alkot aszerint, hogy az azokba sorolt terminusok milyen viszonyban állnak az emberrel: függetlenek-e tőle, tehát az állat veleszületett adottságaira utalnak, vagy épp az ember hozta létre őket azáltal, hogy birtokolja és használja, funkcióval látja el őket. Az embertől ily módon független tulajdonságok közül az állat agancsa és színe (szőrzete) a rénelnevezések motivációjaként szolgáló tényezők hierarchiájában magasabb szinten áll, ebben a csoportban az összetételek vannak túlsúlyban (a felsorolás sorrendje az alaktanilag összetett terminusok 79, illetve 77%-os arányát tükrözi). A rén viselkedési sajátosságai és fizikai állapota (testi adottságai) az említett hierarchia alsóbb szintjén állnak, ebben a két jelentéstani csoportban a tő- és képzett szavak dominálnak (az összetételek aránya 28,5 illetve 28%). Az emberhez köthető névadási szempontok – az állat funkciója, füljele és a tulajdonviszonyok – körében megfigyelhető magas arány a rének a lappok életében betöltött központi szerepét, fontosságát tükrözi (e három csoportban a terminusok 50, 82, illetve 100%-a összetett).

Nem kevésbé izgalmas képet mutat az etimológiai szempontból vizsgált szóanyag. A 82 szó közül 10 szó vezethető vissza biztosan az uráli korig, 14 a finnugor korig (9 biztos, 5 bizonytalan). 4 szónak következtethető ki a finn-permi kori alakja, 6-nak pedig a finn-volgai (3 biztos, 3 bizonytalan) kori alakja ismert. Közlapp rekonstrukcióval 69 szó rendelkezik, ezek közül 11-et az idegen eredetű elemek csoportjában találunk:

EREDET / KOR			
I. ŐSI	ÖSSZESEN	BIZTOS	BIZONYTALAN
	65	57	8
U	10	10	Ø
FU	14	9	5
FP	4	4	Ø
FV	6	3	3
PLp	31	31	Ø
II. JÖVEVÉNY	ÖSSZESEN	+ PLP REK.	Ø PLP REK.
	17	11	6

IV.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

- A finnországi lapp réntartók szókinszéről. In: MOLNÁR Zoltán – ZAICZ Gábor (szerk.): *Permistica et Uralica. Ünnepi könyv Csúcs Sándor tiszteletére*. Fenno-Ugrica Pázmániensia I. Piliscsaba. 50–58.
- Északi lapp rénborjú-elnevezések. In: CSEPREGI Márta – VÁRADY Eszter (szerk.): *Permiék, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára*. Urálistikai Tanulmányok 14. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest. 53–56.
- A réntartás terminológiájának szemantikai vizsgálata és annak korlátai. In: BEREZKI András – CSEPREGI Márta – KLIMA László (szerk.): *Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére*. Urálistikai Tanulmányok 18. ELTE Finnugor Tanszék – Numi Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest. 179–184.
- A rén elnevezései a magyarban. A rén megjelenése magyar szépirodalmi fordításokban. In: BEREZKI András – CSEPREGI Márta – KLIMA László (szerk.): *Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére*. Urálistikai Tanulmányok 19. ELTE Finnugor Tanszék – Numi Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest. 139–142.
- A réntartás terminológiájáról: a rén agancs szerinti elnevezései a norvég lappban és a finnben. *Folia Uralica Debreceniensia* 15. Debrecen. 3–11.
- A rénelnevezések hierarchiájának és alaktani megformáltságának lehetséges összefüggéseiről. *Folia Uralica Debreceniensia* 19. Debrecen. 15–44.